СИГУРНОСТ И ОТБРАНА

НАСЕЛЕНИЕ, Том 43, Книжка 2, 2025, 122-139
ISSN 0205-0617 (Print), ISSN 2367-9174 (Online)
https://nasselenie-review.org/index.php/nr/index;
E-mail: nasselenie_review@abv.bg
DOI: https://doi.org/10.7546/P.2025.43.02.02

ДЕМОГРАФСКАТА СИГУРНОСТ НА БЪЛГАРИЯ – СТАТИСТИЧЕСКИ АНАЛИЗ

Спас Ташев

Българска академия на науките
Институт за изследване на населението и човека
Дертамент Демография

България, София 1113, ул. „Акад. Г. Бончев“, бл. 6

spas.tasheff@gmail.com

Резюме: *Настоящата статия анализира демографската сигурност на Република България в контекста на националната сигурност. На основата на статистически данни от Националния статистически институт (НСИ), Държавната агенция „Бежанци“ (ДА „Бежанци“), Евростат и Световната банка, са изследвани тенденциите в естественото и механичното движение на населението, раждаемостта, смъртността, миграцията и възрастовата структура. Установено е, че България се намира в състояние на продължителен демографски спад, характеризиращ се с ниска плодовитост, висока смъртност и отрицателен естествен прираст. Въз основа на анализа са формулирани препоръки за укрепване на демографската сигурност чрез политики за стимулиране на раждаемостта, управление на миграцията, подобряване на здравния статус и развитие на регионалната демографска устойчивост.*

Ключови думи: демографска сигурност; население; раждаемост; смъртност; миграция; България.

Статията да се цитира по следния начин:

Ташев, С. (2025). Демографската сигурност на България – статистически анализ. *Население*, Том 43, Книжка 2, 2025, 122-139. ISSN 0205-0617 (Print), ISSN 2367-9174 (Online). DOI: https://doi.org/10.7546/P.2025.43.02.02

© Спас Ташев, 2025

Статията е постъпила на 13.03.2026
Приета за печат на 11.05.2026
Публикувана през юли 2026

Авторът е прочел и одобрил окончателния вариант на ръкописа.

SECURITY AND DEFENCE

NASSELENIE REVIEW, Volume 43, Number 2, 2025, 122-139
ISSN 0205-0617 (Print), ISSN 2367-9174 (Online)
https://nasselenie-review.org/index.php/nr/index;
E-mail: nasselenie_review@abv.bg
DOI: https://doi.org/10.7546/P.2025.43.02.02

BULGARIA'S DEMOGRAPHIC SECURITY – A STATISTICAL ANALYSIS

Spas Tashev

Institute for Population and Human Studies
Department of Demography
Bulgarian Academy of Sciences

Sofia 1113, Akad. G. Bonchev St, bl. 6, BULGARIA

spas.tasheff@gmail.com

Abstract: *The study presents a statistical analysis of Bulgaria's demographic security in the context of ongoing population decline, low fertility, and population aging. Using data from the National Statistical Institute (NSI), Eurostat and the United Nations, the paper outlines long-term trends in natural and migration movements, mortality, fertility, and the quality of the demographic potential. Special attention is paid to the relationship between demographic processes and national security, emphasizing the risks stemming from depopulation and labor force reduction. The analysis concludes with policy recommendations aimed at improving demographic resilience and strengthening institutional coordination in demographic governance.*

Keywords: Demographic security; fertility; mortality; migration; population aging; Bulgaria; national security; demographic policy.

This article can be cited as follows:

Tashev, S. (2025). Bulgaria's Demographic Security – a Statistical Analysis. [Демографската сигурност на България – статистически анализ]. *Nasselenie Review*, Volume 43, Number 2, 122-139. ISSN 0205-0617 (Print); ISSN 2367-9174 (Online). (In Bulgarian).
DOI: https://doi.org/10.7546/P.2025.43.02.02

© Spas Tashev, 2025

Submitted – March 2026
Revised – May 2026
Published – July 2026

The author has read and approved the final manuscript.

Проблемът за демографската сигурност през последните десетилетия се утвърди като самостоятелно направление в демографските и стратегическите изследвания. В европейската и руската научна литература се разглеждат взаимовръзките между демографските процеси, икономическата устойчивост и националната сигурност, като особено внимание се отделя на депопулацията, стареенето и миграцията. В България темата присъства в изследванията на демографското развитие и регионалните дисбаланси, но все още сравнително рядко се анализира в контекста на националната сигурност и стратегическото планиране. Това обуславя необходимостта от по-задълбочен статистически анализ на демографската сигурност и нейните основни измерения.

Демографската сигурност представлява неотменим компонент на националната сигурност, тъй като устойчивото възпроизводство на населението е пряко свързано с икономическата, социалната и териториалната стабилност на държавата. В условията на глобални демографски трансформации населението се превръща не само в основен човешки и трудов ресурс, но и в стратегически фактор за геополитическата тежест и социално-икономическата жизнеспособност на всяка страна.

В най-широк смисъл демографската сигурност може да се определи като състояние на защитеност на обществото от заплахи, произтичащи от негативни демографски процеси – намаляване на числеността на населението, ускорено стареене, висока смъртност и изтичане на човешки капитал чрез миграция. Тези тенденции поставят под риск не само икономическото развитие, но и дългосрочното възпроизводство на нацията.

България навлезе в XXI век в неблагоприятна демографска ситуация, която постепенно се превърна в системен фактор, засягащ всички сфери на обществения живот. Целта на настоящото изследване е чрез статистически анализ да се оцени състоянието и динамиката на демографската сигурност на Република България, да се идентифицират основните заплахи и да се открояят възможните направления за преодоляване на негативните тенденции.

В методологичен план изследването се базира на официални данни на Националния статистически институт (НСИ), ДА „Бежанци“, Евростат и Световната банка, като се използват показатели, характеризиращи естественото и механичното движение на населението, възрастовата структура, репродуктивните и миграционни процеси, както и тяхното въздействие върху социално-икономическата стабилност на страната.

Демографски процеси в България след 1990 г.

Преходът към пазарна икономика след 1989 г. бележи ускоряването на продължителния и дълбок демографски спад в България, чието начало може да бъде открито в предишния период. Социално-икономическата несигурност, намаляването на жизнения стандарт и миграционният натиск доведоха до рязко снижаване на раждаемостта, увеличаване на смъртността и ускорено застаряване на населението.

През 1990 г. България имаше население от около 8,98 млн. души. Към началото на 2024 г., по данни на НСИ, числеността е спаднала до 6,45 млн. души, което означава намаление с над 2,5 милиона души или приблизително 28% за малко повече от три десетилетия. Това поставя страната сред държавите с най-бърз темп на демографски спад в Европейския съюз.

Тенденцията на депопулация е устойчива и има както естествен, така и миграционен компонент. През почти всички години след 1990 г. естественият прираст е отрицателен, а миграционният баланс също е неблагоприятен, особено сред младите и трудоспособните възрастови групи.

Таблица 1 показва обобщената динамика на числеността на населението в България през последните две десетилетия:

Таблица 1. Естествен, миграционен и общ прираст в България (2000-2024)

Table 1. Natural, Migration and Total Population Growth in Bulgaria (2000-2024)

Година	Население (хил. души)	Естествен прираст (‰)	Миграционен прираст (‰)*	Общо изменение (%)
2000	8 149	-6.2	-3.0	-0.9
2005	7 726	-5.4	-2.1	-0.8
2010	7 504	-5.1	-1.4	-0.7
2015	7 202	-6.7	-0.8	-1.0
2020	6 916	-6.5	-0.2	-0.7
2024	6 450	-7.5	+0.1	-0.8

* Миграционен прираст по данни на НСИ (разлика между заселени и изселени).

През целия разглеждан период не е регистрирана година с положителен естествен прираст. Основната характеристика на демографския процес е свиването на възрастовите кохорти в репродуктивна възраст, съчетано с увеличаване на дела на хората над 65 години (от 16,8% през 2001 г. до 23,9% през 2023 г.). Средната възраст на населението вече надхвърля 44 години, което поставя българското общество сред най-застарелите в света.

Демографският спад има пряко отражение върху националната сигурност, тъй като води до намаляване на трудовия и отбранителния потенциал, ограничаване на вътрешния пазар и повишаване на зависимостта от външна миграция и внос на работна сила. Тези процеси очертават демографската сигурност като стратегически приоритет на българската държава.

Анализ на естественото движение на населението на България

Естественото движение на населението е основният фактор, който определя възпроизводството на нацията и дългосрочната демографска стабилност на държавата. В рамките на демографската сигурност то има

водещо значение, тъй като отразява реалния потенциал за поддържане на човешкия капитал без външна миграционна компенсация.

• **Раждаемост**

Раждаемостта е ключовият демографски процес, чрез който обществото възпроизвежда своето население. През последните две десетилетия в България се наблюдава устойчиво ниско ниво на раждаемост, което не гарантира дори просто възпроизводство на населението.

През 2000 г. в страната са родени 73 679 деца, а през 2023 г. – 52 750, което представлява намаление с над 28% за периода. Общият коефициент на раждаемост се понижава от 9,6‰ (2000 г.) до 8,2‰ (2023 г.), което е под средното равнище за Европейския съюз (10,0–10,5‰) (табл. 2).

Таблица 2. Брой родени и коефициент на раждаемост в България (2000-2023)

Table 2. Number of Births and Birth Rate in Bulgaria (2000-2023)

Година	Родени (бр.)	Темп на изменение на раждаемостта в абсолютни стойности (бр.)	Коефициент на раждаемост (‰)
2000	73 679	-	9.6
2005	74 495	+816	9.7
2010	75 513	+1 018	10.0
2015	66 828	–8 685	9.3
2020	59 440	–7 388	8.5
2023	52 750	–6 690	8.2

Източник: НСИ – „Население и демографски процеси“, 2024

Тенденцията на понижаваща се раждаемост се обяснява с няколко взаимосвързани фактора:

- отлагане на първото раждане и повишаване на средната възраст на майките (от 23,7 години през 2000 г. на 28,9 години през 2023 г.);
- несигурност в доходите и жилищните условия на младите семейства;
- миграция на млади жени в репродуктивна възраст;
- отслабена социална инфраструктура в по-малките населени места.

Сумарният коефициент на плодовитост (среден брой деца на една жена) за 2023 г. е 1,46, при ниво за простото възпроизводство 2,1. Това означава, че всяко следващо поколение е приблизително с 30% по-малобройно от предходното. България заема едно от последните места в ЕС по този показател.

• **Смъртност**

Смъртността в България традиционно е висока и оказва съществено влияние върху естествения прираст. През 2000 г. общият коефициент на смъртност е 14,2‰, а през 2023 г. достига 18,0‰, което е едно от най-високите равнища в Европа (табл. 3).

Таблица 3. Брой умрели и коефициент на смъртност в България (2000–2023)

Table 3. Number of Deaths and Mortality Rate in Bulgaria (2000-2023)

Година	Умрели (бр.)	Темп на изменение на смъртността в абсолютни стойности (бр.)	Коефициент на смъртност (‰)
2000	108 552	-	14.2
2005	113 374	+4 822	14.9
2010	108 068	–5 306	14.4
2015	110 117	+2 049	15.3
2020	124 735	+14 618	17.5
2023	115 955	–8 780	18.0

Източник: НСИ, Евростат.

Основните причини за високата смъртност са:

- неблагоприятна възрастова структура (над 23% от населението е над 65 години);
- висока честота на сърдечно-съдови и онкологични заболявания;
- регионални различия в достъпа до здравеопазване;
- висока смъртност от външни причини (транспортни инциденти, самоубийства, злоупотреба с алкохол).

Сравнението със средните показатели за ЕС (10,0–10,5‰) показва, че нивото на смъртност в България е приблизително със 70% по-високо. Особено тревожно е високото ниво на смъртност в трудоспособна възраст – около 20% от всички починали са във възрастта между 20 и 64 години.

- **Естествен прираст и демографски баланс**

Съчетанието на ниска раждаемост и висока смъртност определя дълготрайния отрицателен естествен прираст в България. През последните десетилетия той варира между –5 и –7 промила, без нито една година на положителна стойност след 1990 г. (табл. 4).

Таблица 4. Естествен прираст на населението в България (2000–2023)

Table 4. Natural Population Growth in Bulgaria (2000-2023)

Година	Естествен прираст (бр.)	Естествен прираст (‰)	Промяна спрямо предходния период
2000	–34 873	–4.6	-
2005	–38 879	–5.2	–0.6
2010	–32 555	–4.4	+0.8
2015	–43 289	–6.0	–1.6
2020	–65 295	–9.0	–3.0
2023	–63 205	–9.8	–0.8

Източник: НСИ, 2024.

През 2020–2023 г. негативният естествен прираст достига най-ниските си нива за последните 60 години, като годишно страната губи между 55 и 65 хиляди души само по линия на естественото движение. Дори и при умерен положителен миграционен баланс, този спад не може да бъде компенсиран.

В демографски и стратегически план това означава, че в България се губи население със скорост около 0,8% годишно, а в някои периферни региони (Видин, Монтана, Смолян) – над 2% годишно, което води до териториални и икономически последици, пряко засягащи националната сигурност.

Миграционни процеси и тяхното значение за демографската сигурност на България

Миграцията представлява вторият по значимост фактор, определящ числеността и структурата на населението. В контекста на демографската сигурност тя има двойствено въздействие: от една страна, може да компенсира естествените загуби на население, а от друга — при продължителен отрицателен баланс, води до изтичане на човешки капитал и отслабване на социално-икономическия потенциал на страната.

• Общи тенденции

След 1990 г. България премина през един от най-интензивните миграционни периоди в своята съвременна история. В първите години на прехода миграцията придоби масов характер – икономическата несигурност, високата безработица и ограничените перспективи за реализация стимулираха значителна част от населението, особено младите и квалифицираните кадри, да търсят реализация в чужбина.

По оценки на НСИ и Световната банка, за периода 1990–2023 г. България е загубила над 1,3 милиона души в резултат на емиграция – почти една пета от населението (табл. 5). Най-засегнати са хората във възрастовата група 20–39 години, което изостря процесите на демографско стареене и води до структурен дефицит на работна сила.

Таблица 5. Миграционен прираст в България (2000-2023)

Table 5. Migration Growth in Bulgaria (2000-2023)

Година	Заселени в страната (бр.)	Изселени от страната (бр.)	Миграционен прираст (бр.)	Миграционен прираст (‰)
2000	14 244	27 327	–13 083	–1.6
2005	19 170	29 879	–10 709	–1.4
2010	21 708	27 708	–6 000	–0.8
2015	25 223	29 470	–4 247	–0.6
2020	37 364	33 225	+4 139	+0.6
2023	38 334	36 200	+2 134	+0.3

Източник: НСИ, „Миграция на населението“, 2024

Данните показват, че през последните години миграционният баланс на България постепенно се стабилизира и дори преминава в положителен. Това се дължи основно на завръщане на част от българските граждани от чужбина, както и увеличаване на броя на заселващите се чужди граждани – най-вече от Украйна, Русия, Сирия и държави от Азия.

Въпреки това общият компенсаторен ефект на миграцията върху демографския спад остава ограничен. През 2023 г. миграционният прираст (+2,1 хил. души) е в пъти по-нисък от естествения отрицателен прираст (–63 хил. души).

• Външна миграция и изтичане на човешки капитал

Външната миграция продължава да бъде съществен риск за демографската сигурност. Над 60% от напускащите страната са лица под 40 години, а близо половината от тях имат средно или висше образование. България е сред страните в ЕС с най-висок дял на трайно установили се емигранти спрямо общото си население.

Основните направления на миграция са държавите от Западна Европа — Германия, Испания, Великобритания, Италия и Нидерландия. Значителна част от мигриращите се установяват трайно и създават семейства в приемащите страни, което затруднява процесите на обратна миграция.

От гледна точка на националната сигурност, този тип миграция води до:

- загуба на квалифицирани кадри (особено в здравеопазването, инженерните специалности и образованието);
- намаляване на раждаемостта в страната поради емиграция на млади семейства;
- намаляване на трудовия потенциал и забавяне на икономическия растеж.

Според оценки на Евростат, около 1,2 млн. български граждани живеят и работят постоянно в други държави от ЕС. Тази група представлява над 18% от трудоспособното население и оказва значимо влияние върху икономическата и социалната динамика в страната.

• Вътрешна миграция и регионални дисбаланси

Вътрешната миграция в България е насочена предимно от северозападните, североизточните и родопските региони към София-град, Пловдив и Варна. Този процес води до териториална поляризация и демографско опустяване на периферните райони.

През 2023 г. в над 100 общини естественият прираст е под –15‰, а миграционният баланс е отрицателен. Резултатът е формирането на „демографски пустини“ – територии с критично ниска плътност на населението и дефицит на млади хора.

Тези процеси имат редица последствия:

- загуба на трудов и иновационен потенциал в периферните региони;
- изчезване на училища, болници и социална инфраструктура;

- затруднено управление на териториите и риск за местното самоуправление;
- нарастващо социално неравенство между регионите.

Потенциал за компенсиране на демографските загуби чрез миграция

През последните години България се превръща и в държава на имиграция, макар и в ограничен мащаб. Според данни на МВР и НСИ, към 2024 г. в страната постоянно пребивават около 180 000 чужди граждани, от които най-големи групи са от Русия, Украйна, Турция, Сирия и Виетнам.

Техният принос към демографския баланс е видим, но недостатъчен, за да обърне общата тенденция. При това повечето имигранти са концентрирани в големите градове и икономически активните райони, което не променя неблагоприятната картина в периферията.

В обобщение може да се каже, че миграционните процеси в България частично смекчават, но не неутрализират демографската криза. Страната продължава да губи млади и квалифицирани хора, докато постъпващите имигранти не запълват възрастово-професионалните дефицити. Това определя миграцията като ключов елемент на демографската сигурност, чиято ефективна регулация изисква дългосрочна държавна стратегия, съчетаваща икономически стимули, образователна политика и социална интеграция.

Качество на демографския потенциал

Качествените характеристики на населението са от съществено значение за оценката на демографската сигурност. Те определят не само числеността на нацията, но и нейния потенциал за социално-икономическо и културно развитие. Под „качество на демографския потенциал“ се разбират показателите, които отразяват репродуктивното поведение, здравния статус и социалната жизнеспособност на населението.

В български условия именно в тази сфера се наблюдават едни от най-дълбоките проблеми на демографската система – ниска плодовитост, влошено здравословно състояние, висока преждевременна смъртност и ограничен жизнен хоризонт на трудоспособното население.

• Репродуктивно поведение и плодовитост

Репродуктивното поведение на българското население през последните десетилетия претърпя дълбока трансформация. Налице е ясно изразена тенденция на отлагане на първото раждане, свързана с промяна в ценностната ориентация, удължаване на образователния период и икономическа несигурност.

Средната възраст на майките при първо дете се увеличава от 23,7 години през 2000 г. до 28,9 години през 2023 г., а делът на ражданията при жени над

30 години вече надхвърля 55% от всички (табл. 6). Същевременно се наблюдава и намаляване на броя на децата в семейството, като 68% от родилите жени имат едно дете, а едва 9% - три или повече.

Таблица 6. Основни показатели за раждаемостта в България (2000-2023)

Table 6. Main Fertility Indicators in Bulgaria (2000-2023)

Показател	2000	2010	2020	2023
Сумарен коефициент на плодовитост (бр. деца на жена)	1.23	1.49	1.56	1.81
Средна възраст при първо раждане (години)	23.7	26.4	28.2	28.9
Дял на ражданията при жени над 30 г. (%)	29.5	44.2	53.8	55.4
Дял на извънбрачните раждания (%)	38.0	54.0	59.1	58.2

Източник: НСИ, Евростат, 2024

Положителен момент е известната нормализация на плодовитостта след 2010 г., когато сумарният коефициент надхвърли 1,5. Но това равнище остава далеч под границата на простото възпроизводство (2,1), което означава, че всяко следващо поколение е с една трета по-малобройно от предходното.

• Здравен статус на новородените и децата

Качеството на демографския потенциал е тясно свързано със здравословното състояние на новородените и подрастващите. През последните две десетилетия се наблюдава намаление на детската смъртност, но едновременно с това – висок дял на недоносените и болните при раждане деца (табл. 7).

Таблица 7. Основни показатели за смъртността и здравословното състояние на новородените в България (2000-2023)

Table 7. Main Indicators of Mortality and Health Status of Newborns in Bulgaria (2000-2023)

Показател	2000	2010	2020	2023	Промяна 2000–2023 (%)
Детска смъртност (на 1000 живородени)	13.3	9.4	5.6	5.3	–60.1
Недоносени деца (% от всички живородени)	7.8	8.1	8.5	8.3	+6.4
Родени с вродени аномалии (% от всички живородени)	2.3	2.8	3.1	3.2	+39.1
Деца с увреждания до 18 г. (на 10 000 деца)	187	203	218	224	+19.8

Източник: НСИ, Министерство на здравеопазването.

Макар детската смъртност да е намаляла повече от два пъти за разглежданията период, нараства делът на децата с хронични заболявания и увреждания, което увеличава социалната и бюджетната тежест върху системата на здравеопазването.

Съществена роля играе и регионалният фактор – в областите Видин, Сливен и Разград детската смъртност е два до три пъти по-висока от средната за страната. Това отразява неравномерния достъп до медицински услуги и социална инфраструктура.

- **Смъртност вследствие на външни фактори и здравен риск в трудоспособна възраст**

Важен компонент на качеството на демографския потенциал е смъртността, причинена от външни фактори – показател, който отразява социалното и поведенческото здраве на обществото (табл. 8).

Таблица 8. Причини за смърт в България (2000-2023)

Table 8. Causes of Death in Bulgaria (2000-2023)

Причина за смърт	2000 (бр.)	2010 (бр.)	2023 (бр.)	Изменение 2000–2023 (%)
Всички външни причини	4 862	3 912	2 825	–41.9
Транспортни произшествия	1 112	800	520	–53.2
Самоубийства	843	666	509	–39.6
Убийства	330	170	105	–68.2
Отравяния (вкл. алкохолни)	440	336	280	–36.4

Източник: НСИ, 2024

Външните причини за смърт, макар и да имат относително малък дял в общата смъртност, са важен индикатор за общественото здраве и социалната стабилност. Данните показват трайно намаление на смъртността от външни причини, което е положителен сигнал за социалната стабилност. Въпреки това, нивото остава високо спрямо средното за ЕС, като броят на смъртните случаи от такива причини в България е почти два пъти по-висок, отколкото в западноевропейските страни.

Особено обезпокоителна е високата смъртност в трудоспособна възраст (20–64 години) – близо 20% от всички починали през 2023 г. Това представлява сериозна заплаха за икономическата и социалната устойчивост, тъй като засяга активната част на населението и намалява потенциала за възпроизводство на човешкия капитал.

- **Социални измерения на качеството на демографския потенциал**

Към демографските фактори следва да се добавят и социалните характеристики – образователно равнище, доходи и социална интеграция, които пряко влияят върху репродуктивното поведение и здравето на населението.

България се характеризира с висока образователна стратификация: докато делът на висшистите сред младите (25–34 г.) достига 36%, близо една четвърт от лицата над 50 години имат само основно или по-ниско образование. Това

създава социални неравенства и различия в достъпа до здравни услуги, което се отразява в показателите за преждевременна смъртност и плодовитост.

В този контекст демографската сигурност на България не може да се разглежда изолирано от социалната сигурност и качеството на живот. За да се постигне устойчиво възпроизводство на населението, е необходимо повишаване на жизнения стандарт, стабилност на заетостта и подобряване на достъпа до здравеопазване и образование, особено в уязвимите региони.

България в глобален демографски контекст

Демографската сигурност на една държава не може да бъде оценявана изолирано от международните тенденции. В условията на глобализация и интензивни миграционни потоци всяка национална демографска система функционира в по-широка европейска и световна среда, която задава сравнителни ориентири за устойчивостта на населението и социално-икономическата жизнеспособност.

През последните три десетилетия България постепенно загуби относителната си тежест на демографската карта на Европа. Ако през 1990 г. страната е представлявала около 2,4% от населението на Европейския съюз (в сегашните му граници), то през 2024 г. този дял е едва 1,2%. Това намаление отразява продължителния естествен спад и миграционния отлив, които не се компенсират чрез положителни външни потоци.

• Сравнение на основни демографски показатели в Европа (2023 г.)

В таблица 9 са отразени основните демографски показатели в България и други страни в Европа през 2023 г.

Таблица 9. Основни демографски показатели в България и други страни в Европа (2023)

Table 9. Main Demographic Indicators in Bulgaria and Other European Countries (2023)

Държава	Население (млн.)	Коефициент на раждаемост (‰)	Коефициент на смъртност (‰)	Естествен прираст (‰)	Тотален коефициент на плодовитост	Средна възраст (год.)
България	6.45	8.2	18.0	–9.8	1.81	44.2
Румъния	19.0	9.0	14.5	–5.5	1.70	42.8
Сърбия	6.6	8.7	15.4	–6.7	1.52	43.5
Гърция	10.3	7.8	12.6	–4.8	1.32	45.1
Франция	68.0	10.8	9.2	+1.6	1.79	41.7
Германия	84.3	9.3	11.7	–2.4	1.58	45.8
ЕС – средно	448.0	9.9	10.2	–0.3	1.55	44.0

Източник: НСИ, Евростат, 2024

Таблицата ясно показва, че България се намира в групата на държавите с най-нисък естествен прираст и една от най-високите смъртности в Европа. Въпреки умереното повишение на тоталния коефициент на плодовитост (1.81), смъртността от 18‰ и високата средна възраст (44.2 г.) поддържат дълбоко отрицателен демографски баланс. Страната отстъпва не само на средното равнище за ЕС, но и на своите регионални съседи. По възрастова структура България е сред петте най-застарели общества в света, редом с Италия, Германия, Япония и Финландия.

- **Дял на България в европейското население и промяна на позицията ѝ**

В таблица 10 е отразена промяната в дяловете на населението на България спрямо това на ЕС през периода 1990-2024 г.

Таблица 10. Дял на населението на България спрямо това на ЕС (1990-2024)

Table 10. Share of Bulgaria's Population Relative to the EU Population (1990-2024)

Година	Население на България (млн.)	Население на ЕС (млн.)	Дял на България (%)	Място по численост сред страните от ЕС
1990	8.98	380.0	2.36	14-то
2000	8.15	408.0	2.00	17-то
2010	7.50	444.0	1.69	21-во
2020	6.92	447.0	1.55	23-то
2024	6.45	448.0	1.20	25-то

Източник: Евростат, Световна банка

В рамките на само три десетилетия България е изгубила повече от една трета от своето население и е изместена от средата към долния край на демографската йерархия в Европейския съюз. Докато други страни от Централна и Източна Европа (напр. Полша, Чехия, Унгария) съумяха частично да стабилизират своите демографски системи чрез икономически растеж и миграционна политика, България остава в състояние на продължителна демографска криза.

- **Регионални паралели и особености**

В регионален план демографската ситуация в България има много сходни черти със страните от Западните Балкани, но с по-изразено застаряване и по-нисък естествен прираст. В сравнение с Румъния и Сърбия, България показва по-нисък коефициент на плодовитост и по-висока смъртност, което води до по-бързо свиване на населението.

В същото време, по темп на обезлюдяване на селските райони, България заема едно от първите места в Европа. Над 70% от населените места имат под 1000 жители, а в 180 села вече няма постоянно население. Този процес има не само демографски, но и стратегически измерения, тъй като води до затруднения при териториалната интеграция и обслужването на граничните региони.

• България в глобалните демографски тенденции

В световен мащаб населението продължава да нараства, макар и с различна динамика. Докато Африка и Азия бележат демографски бум, Европа е единственият континент с отрицателен естествен прираст. В този контекст България се вписва в групата на държавите с „демографски контракционен модел“, при който намаляването на населението се съчетава със застаряване и спад на трудовия потенциал (табл. 11).

Таблица 11. Място на България в световните демографски процеси (2023)

Table 11. Bulgaria’s Position in Global Demographic Processes (2023)

Показател	Световно средно равнище	ЕС средно	България
Годишен прираст на населението (%)	+0.9	–0.1	–0.8
Средна възраст (години)	30.5	44.0	44.2
Тотален коефициент на плодовитост	2.3	1.55	1.81
Продължителност на живота (години)	73.2	80.7	74.8

Източник: World Population Prospects, ООН, 2024

Очевидно е, че демографският потенциал на България не просто изостава спрямо глобалната средна стойност, а се намира в регресивна фаза, характерна за силно индустриализирани, но социално уязвими общества. Комбинацията от ниска плодовитост, висока смъртност и емиграционен натиск превръща страната в демографски донор на по-развитите икономики в рамките на ЕС. България се намира в периферията на европейската демографска динамика, със системно отрицателен естествен прираст и ограничен миграционен баланс. Делът на страната в общото население на ЕС е спаднал наполовина за последните 30 години, което има дългосрочни геополитически и икономически последици. Възрастовата структура е критично неблагоприятна – средната възраст е с почти 4 години по-висока от средната за света. Показателите за смъртност и плодовитост сочат трайна демографска ерозия, която без целенасочена държавна политика ще доведе до още по-дълбоки социални и икономически последици.

Изводи и препоръки за политиката по демографска сигурност

Демографската сигурност на България е съществен елемент от националната сигурност и устойчивото развитие на държавата. Проведеният статистически анализ показва, че страната се намира в състояние на дълбока и продължителна демографска криза, характеризираща се с траен отрицателен естествен прираст, висока смъртност, отрицателен възрастов баланс и значителна емиграция на млади и квалифицирани лица.

Въпреки отделни положителни сигнали – като частично стабилизиране на миграционния баланс и намаление на детската смъртност – общата тенденция на демографски упадък остава трудно обратима в краткосрочен план, ако не бъдат приложени целенасочени мерки на държавно и регионално равнище.

• Основни изводи

1. Продължаваща депопулация.

За периода 1990–2024 г. България е загубила над 2,5 млн. души – почти една трета от населението си. Средногодишният темп на намаление остава около 0,8%, като в редица региони надхвърля 2%.

2. Отрицателен естествен прираст и критично висока смъртност.

През последните години естественият прираст е под –9‰, а смъртността (18‰) е сред най-високите в Европа. Високият дял на смъртност в трудоспособна възраст е особено тревожен за националната сигурност.

3. Ниска раждаемост и отлагане на родителството.

Сумарният коефициент на плодовитост в България (1,81 през 2023 г., но значително по-нисък през предходните години) остава под равнището на простото възпроизводство на населението. Раждаемостта се измества към по-високи възрастови групи, а делът на семействата с едно дете продължава да нараства.

1. Миграционен отлив и изтичане на човешки капитал.

Емиграцията на млади и квалифицирани хора продължава да подкопава трудовия и иновационния потенциал. Миграционният прираст е слабо положителен, но недостатъчен за компенсиране на естествените загуби.

2. Застаряване и социална зависимост.

Делът на населението над 65 години е почти 24%, а средната възраст – 44 години. Това създава сериозен натиск върху системите за социално осигуряване и здравеопазване.

3. Регионални дисбаланси и териториално обезлюдяване.

Северозападна и част от Родопската област са в критично състояние по всички демографски показатели. Териториалната концентрация на населението в няколко големи града увеличава социалното неравенство и подкопава устойчивото регионално развитие.

4. Ограничено влияние на досегашните политики.

Въпреки наличието на национални стратегии и програми, те често остават декларативни, с фрагментирано изпълнение и без реален ефект върху демографските процеси.

• Препоръки за укрепване на демографската сигурност

Политиката по демографска сигурност следва да се разглежда като част от общата архитектура на националната сигурност, изискваща координирани

действия на държавата, местната власт, бизнеса и гражданското общество. На основата на направения анализ могат да се формулират следните стратегически насоки:

1. Укрепване на институционалния капацитет

- Учредяване на Национален съвет по демографска сигурност към Министерския съвет, със стратегически мандат за координация и интеграция на секторните политики, свързани с демографските процеси, или преструктуриране на съществуващия Национален съвет по демографска политика с разширени функции в областта на демографската сигурност.
- Въвеждане на регионални планове за демографска устойчивост, съгласувани с областните стратегии за развитие.
- Системно наблюдение чрез национален демографски мониторинг, интегриращ данни от НСИ, МТСП, МОН и НЗОК.

2. Насърчаване на раждаемостта и подкрепа за семейството

- Въвеждане на данъчни и жилищни стимули за млади семейства с деца.
- Развитие на гъвкави форми на заетост и подкрепа за съчетаване на професионалния и семейния живот.
- Разширяване на достъпа до детски градини и услуги за ранно детско развитие.
- Подкрепа за обратно заселване на българи от чужбина чрез програми за интеграция и професионална реализация.

3. Ограничаване на смъртността и подобряване на здравния статус

- Национални програми за профилактика на хронични и социално значими заболявания.
- Подобряване на достъпа до здравни услуги в слабо населени региони.
- Кампании за намаляване на смъртността от външни причини, включително транспортни инциденти и зависимости.

4. Управление на миграцията и интеграция на имигрантите

- Разработване на дългосрочна миграционна стратегия, включваща селективно привличане на квалифицирани имигранти.
- Стимули за завръщане на българските граждани от чужбина – особено в секторите с кадрови дефицит (здравеопазване, образование, ИКТ).
- Подкрепа за социална и културна интеграция на легално пребиваващите чужденци.

5. Регионална демографска политика

- Специални фондове за развитие на периферни и гранични райони.
- Стимули за инвестиции и заетост в Северозападна България и Родопите.
- Подкрепа за малки населени места чрез дигитална инфраструктура и услуги от разстояние.

6. Образование и човешки капитал

- Повишаване на образователното равнище на младите поколения като предпоставка за висока раждаемост и социална стабилност.
- Въвеждане на демографско образование и гражданска култура в училищата.
- Активна политика за реинтеграция на млади хора извън образование и заетост (NEETs – Not in Employment, Education or Training – младежи на възраст 15–29 години, които не учат, не работят и не участват в обучение или квалификация).

Заключение

Демографската сигурност на България е не само статистически проблем, а въпрос на национално оцеляване и социална устойчивост. Тя изисква системен, дългосрочен и междусекторен подход, при който икономическите, социалните и културните политики са насочени към съхраняване и възпроизводство на човешкия потенциал.

Без стратегическа промяна в демографската политика страната рискува да навлезе в трудно обратима фаза на демографска ерозия, при която териториалната, икономическата и социалната сигурност ще бъдат поставени под въпрос.

Ефективната демографска политика следва да бъде интегрирана като част от националната стратегия за сигурност на Република България, с ясен хоризонт, координирани действия и измерими резултати. Само така демографският потенциал може да бъде разглеждан не като пасивен ресурс, а като основен стратегически капитал на българската държавност.

ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES

Национален статистически институт (НСИ). Население и демографски процеси. [Naselenie i demografski protsesi]. София, 2024. (in Bulgarian).

Евростат. Demography of Europe, Luxembourg, 2024.

Световна банка. World Development Indicators, Washington, 2024.

Организация на обединените нации (ООН). World Population Prospects, 2024 Revision.

Министерство на здравеопазването. Национален доклад за здравето на нацията. [Natsionalen doklad za zdraveto na natsiyata]. София, 2023. (in Bulgarian).

European Commission. Demography Report 2024, Brussels, 2024.

United Nations Development Programme (UNDP). Human Development Report, New York, 2024.

Доц. д.н. Спас Ташев
Българска академия на науките
Институт за изследване на населението и човека
Дертамент Демография
ЮЗУ
spas.tasheff@gmail.com

Assoc. Prof. Spas Tashev, D.Sc.
Institute for Population and Human Studies – BAS
South-West University
spas.tasheff@gmail.com